

The Dutch Entrepreneurial Miracle?

Een historisch institutioneel onderzoek naar de opkomst van de ZZP'er in Nederland.

Bachelorscriptie

Student: Tomás Nijman
Studentnummer: 3962857
Adres: Lutherse Burgwal 26, 's-Gravenhage
Emailadres: t.w.nijman@students.uu.nl
Cursus: GE3V14053
Onderzoeksseminar III C
Docenten: G.K. Westerhuis
S.D. Dilli
Inleverdatum: 15 augustus 2016
Aantal woorden: 7587

Inhoudsopgave.

1. Inleiding, 3.
2. Methode van onderzoek en periodisering, 6.
  - 2.1 de kabinetten van Lubbers, 7.
  - 2.2 de kabinetten Kok en Balkenende, 7-8.
3. Theoretisch Kader, 9.
  - 3.1 Wat is een ZZP'er?, 9-10.
  - 3.2 De keuze voor ZZP'erschap, 10-11.
  - 3.3 (Arbeidsmarkt)instituties en de invloed op ondernemerschap, 11-12.
  - 3.4 De transitie naar een neoliberale structuur, 12-13-14.
4. Economische malaise, de kabinetten Lubbers en verregaande institutionele veranderingen, 15.
  - 4.1 Een analyse van de periode 1982-1994, 15-16.
  - 4.2 Het akkoord van Wassenaar en loonmatiging, 16-17.
  - 4.3 Van passief naar actief, 17-18-19.
5. Kabinetten Kok en Balkenende – The Dutch Miracle?, 20.
  - 5.1 Een analyse van de periode 1994-2010.
  - 5.2 Flexibiliteit en zekerheid, 20-21-22.
  - 5.3 Het najaarsoverleg en het stimuleren van ondernemerschap, 22-23.
6. Conclusie, 24-25.
7. Discussie en kritiek, 25-26.
8. Referenties, 27-28-29-30.
9. Bijlagen, 31.
  - Figuur 1, 31.
  - Figuur 2, 32.
  - Figuur 3, 33.
  - Figuur 4, 34.
  - Figuur 5, 35.

1. Inleiding

“The ideas of economists and political philosophers, both when they are right and when they are wrong are more powerful than is commonly understood. Indeed, the world is ruled by little else. Practical men, who believe themselves to be quite exempt from any intellectual influences, are usually slaves of some defunct economist.” – John Maynard Keynes

‘Het aantal ZZP’ers blijft groeien’¹ of ‘ZZP’er: werknemer nieuwe stijl’² zijn titels van artikelen en opiniestukken die de laatste jaren vaak de revue passeren in het Nederlandse medialandschap. De media melden al jaren dat er een toename is te zien van het aantal zelfstandigen zonder personeel in Nederland, en hierbij beroepen zij zich op officiële cijfers van verscheidene instanties, waaronder het Centraal Planbureau.³ Deze trend bleef in de politieke sferen ook niet onopgemerkt en in 2009 presenteerde de Tweede Kamer het document ‘Beleidsnotitie zelfstandige zonder personeel’. Dit document stelt dat de de ZZP’er de meest in het oog springende exponent is van de huidige ontwikkelingen op de Nederlandse arbeidsmarkt.⁴

Als je dieper deze discussie induikt, wordt duidelijk dat deze stijging op verschillende manieren wordt ontvangen door burgers, beleidsmakers en instanties. Zo laten veel politici van de oudsher meer liberale partijen weten dat de toename van het aantal ZZP’ers zorgt voor de broodnodige flexibilisering van de arbeidsmarkt. Een flexibele arbeidsmarkt zorgt voor een betere aansluiting van vraag en aanbod in de markt en meer werkgelegenheid.⁵ De Nederlandse economie moet zich aanpassen aan een snel veranderende geglobaliseerde arbeidsmarkt en de hieruit voortkomende consequenties omarmen. Deze visie wordt niet ondersteund door de meer links georiënteerde partijen. Zo stelt bijvoorbeeld de SP dat de flexibilisering de gemiddelde burger niet ten goede komt. Zij noemen onder meer gevolgen als een groeiende kloof tussen arm en rijk, een grote terugval in inkomen voor de gemiddelde burger, groeiende werkloosheid en minder baanzekerheid. Daarbij staan de baten van flexibilisering, die worden aangevoerd door de liberale partijen, volgens hen nog altijd ter discussie.⁶

Ook binnen het wetenschappelijk debat zijn er verschillende visies op deze ontwikkelingen. Zo stelt Erik Stam - hoogleraar sociaal ondernemerschap en innovatie aan de Universiteit

---

¹ <http://www.nu.nl/zpp/2010946/aantal-zppers-blijft-groeien.html> Geraadpleegd op 10 april 2016.

² <https://zpp.deondernemer.nl/nieuwsbericht/53906/zpp-er-werknemer-nieuwe-stijl> Geraadpleegd op 10 april 2016.

³ Zo is er volgens het Centraal Planbureau een explosieve toename waar te nemen, van één op de zeventien personen die deel uitmaken van de werkzame beroepsbevolking in 1996, naar één op de tien in 2010. Zie figuur 4.

⁴ <https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/i9vvij5epmj1ey0/vi8p8h5fuyzl> Geraadpleegd op 20 april 2016.

⁵ <http://zpp.hrzone.nl/arbeidsmarkt/arbeidsmarkt-opinie/entry/vvd-politicus-erik-ziengs-door-flexibilisering-arbeidsmarkt-zal-vraag-en-aanbod-werk-veel-beter-op-elkaar-aansluiten> Geraadpleegd op 14 april 2016.

⁶ <https://zpp.sp.nl/spanning/2010/spanning-oktober-2010-flexibilisering-arbeidsmarkt-is-geen-goed-idee> Geraadpleegd op 16 april 2016.

Utrecht - in zijn artikel 'The Dutch Entrepreneurial Ecosystem' uit 2014, dat de snelle opkomst van het aantal ZZP'ers binnen de werkzame beroepsbevolking te verklaren is doordat er een gunstig ondernemersklimaat heerst in Nederland. Volgens Stam heeft dit er de laatste jaren voor gezorgd dat er positieve voorwaarden zijn geschept om te ondernemen, die hij in zijn artikel beschrijft als 'The Dutch Entrepreneurial Miracle'. In het artikel komt naar voren dat de Nederlandse overheid voor de noodzakelijk institutionele structuur heeft gezorgd, die deze toename mogelijk heeft gemaakt.⁷ Stams' optimistische visie is echter niet onomstreden. Zo stellen het Centraal Planbureau en de Sociaal Economische Raad dat de overheid inderdaad een grote factor is geweest in de opkomst van de ZZP'er, maar dat niet dat elke ZZP'er hier vrijwillig voor gekozen heeft. Zij stellen dat de overheid institutionele verandering heeft geïnitieerd die ervoor hebben gezorgd dat er een tendens is ontstaan van een afnemende baanzekerheid bij de gemiddelde werknemer, een toename in inkomensonzekerheid en een grote mate van flexibilisering van arbeidsvoorwaarden. Volgens hen is het niet alleen maar een positieve ontwikkeling en moet er ook kritisch gekeken worden naar de eventuele negatieve uitwerkingen van dit beleid.⁸ Zowel Stam als het Centraal Planbureau en de Sociaal Economische Raad zijn het eens dat de overheid een cruciale rol heeft gespeeld in de transformatie van de Nederlandse arbeidsmarkt. De vraag rest echter wanneer deze door de overheid georkestreerde transitie is begonnen?

Op deze vraag wordt onder andere antwoord gegeven door Jan Peet - onderzoeker bij het project BINT⁹. Hij stelt dat er bij het aantreden van het Kabinet Lubbers in 1982 een duidelijk wending waar te nemen is in het sociaal-economische beleid in Nederland.

Deze periode wordt volgens Peet gekenmerkt door een zoektocht naar een nieuwe balans tussen de sociale partners - die de werknemers vertegenwoordigden - en de overheid en het bedrijfsleven. Binnen deze balans werd gekeken naar de financiële mogelijkheden van de overheid en de economische realiteit waar Nederland zich in bevond. De economische malaise die voortvloeide uit de twee oliecrisisen in de jaren zeventig hadden ervoor gezorgd dat de Keynesiaanse economische structuur uit de na-oorlogse jaren onder druk stond.¹⁰ Ook volgens David Harvey - hoogleraar aan de City University in New York - en Henk Overbeek - hoogleraar internationale betrekkingen aan de Universiteit van Amsterdam - was er in heel de westerse wereld in de jaren tachtig een duidelijke transitie waar te nemen van

---

⁷ Stam, 'The Dutch Entrepreneurial Ecosystem', 12.

⁸ Centraal Planbureau, 'De huidige en toekomstige groei van het aandeel zpp'ers in de werkzame beroepsbevolking' (versie 19 december 2012), <http://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/achtergronddocument-scenarios-zzpers.pdf> (10 mei 2016).

Sociaal Economische Raad, 'Zelfstandigen zonder personeel in beeld; Een integrale visie op zelfstandigen zonder personeel' (versie oktober 2010), https://www.ser.nl/~media/db_adviezen/2010_2019/2010/b29123.ashx (17 mei 2016).

⁹ BINT staat voor Bedrijfsleven in Nederland in de Twintigste eeuw, een nationaal onderzoeksprogramma naar de ondernemers en bedrijfsgeschiedenis in Nederland.

¹⁰ Peet, 'Sociaal-economisch beleid en sociaal-economische orde: de ontwikkeling in Nederland in de 20ste eeuw', 1-11.

een Keynesiaans gestuurde economische orde naar een meer neoliberale marktgeoriënteerde economische structuur.¹¹

Deze omslag zorgde voor het terugtreden van de Nederlandse overheid uit het sociaal-economische leven, sanering van de overheidsfinanciën, een versobering van de verzorgingsstaat en vermindering van sociale en fiscale lasten voor bedrijven, ook wel liberaal beleid genoemd.¹²

De stijging van het aantal ZZP'ers op de arbeidsmarkt wordt vaak toegeschreven aan toenemende technologische ontwikkelingen, de geglobaliseerde economie en homogenisering van de cultuur.¹³ Niettemin is er vaak weinig besef van de manier waarop instituties zijn ingericht en de invloed die zij uitoefenen op de economische realiteit. In deze thesis wordt gesteld dat deze neoliberale structuur en de implicaties hiervan op de arbeidsmarkt onderbelicht blijven in de huidige discussie over de herinrichting van de Nederlandse arbeidsmarkt. Daarbij wordt gepoogd om aan te tonen dat de invloed van een specifieke ideologie als het neoliberalisme de arbeidsmarkt verregaand kan beïnvloeden. Want in hoeverre kunnen we Stams' *'Dutch Entrepreneurial Miracle'* eigenlijk als een wonder beschouwen? In deze thesis is geprobeerd een antwoord te formuleren op de vraag wat de invloed is geweest van het liberaal beleid op de arbeidsmarktinstuties en de toename van het aantal ZZP'ers op de Nederlandse arbeidsmarkt in de periode 1982 tot en met 2010.

---

¹¹ Overbeek, *Restructuring Hegemony in the Global Political Economy: The Rise of Transnational Neo-liberalism in the 1980s*, 9-11.

Harvey, *A brief history of Neoliberalism*, 15.

¹² Peet, 'Sociaal-economisch beleid en sociaal-economische orde: de ontwikkeling in Nederland in de 20ste eeuw', 1-11.

¹³ Peet, 'Sociaal-economisch beleid en sociaal-economische orde: de ontwikkeling in Nederland in de 20ste eeuw', 6-7.

2. Methode van onderzoek en periodisering

In deze thesis wordt gebruik gemaakt van de analysemethode *'Historical and Comparative Institutional Analysis'* van Avner Greif. Deze vorm van analyse vat hij zelf als volgt samen:

*"Essence of HCIA is thus the examination of the factors determining the relevant rules of the game, the forces that make these rules self-enforcing, and the self-enforcing constraint on behavior that emerge within these rules."*¹⁴

Wat zijn de belangrijkste veranderingen geweest binnen de Nederlandse *'rules of the game'* en kan de opkomst van de ZZP'er hieraan gekoppeld worden? Om dit in kaart te brengen is een theoretisch kader geschapt, waarin de belangrijkste concepten en theorieën zijn verduidelijkt. Binnen dit theoretisch kader wordt ingegaan op de relevante theorie omtrent de ZZP'er. Vervolgens wordt er gekeken worden naar de theorie rond (arbeidsmarkt)instituties en hun invloed op de arbeidsmarkt, hierbij komen verschillende configuraties van een economie aan bod. Tot slot zal het neoliberalisme als ideologische stroming uiteengezet worden. Aansluitend op het theoretisch kader volgt een historische analyse. Hierbij is gekeken wat de uitgangspositie van de Nederlandse arbeidsmarkt was en wat de belangrijkste beleidsmaatregelen zijn geweest, die de groei van het aantal ZZP'ers mogelijk hebben gemaakt.

Er is voor dit onderzoek gebruik gemaakt van kwantitatieve en kwalitatieve informatie. Via de databases op de sites van het Centraal Bureau voor de Statistiek, het Centraal Planbureau, de OECD (Organization for Economic Coöperation and Development) is voornamelijk kwantitatieve data gevonden over de veranderingen en statistieken van de Nederlandse arbeidsmarkt(instituties). Daarnaast is gebruik gemaakt van websites als parlement.com en de website van Stichting van de Arbeid. Op deze laatstgenoemde websites zijn grote hoeveelheden beleidsnota's te vinden. Deze documenten en data zijn geanalyseerd en vervolgens gekoppeld aan de theorieën en beweringen in het theoretisch kader.

In deze thesis de neoliberale ontwikkeling van de Nederlandse arbeidsmarkt binnen de periode 1982 tot 2010 centraal. Deze periodisering wordt nader uitgelegd in de paragrafen 2.1 en 2.2.

---

¹⁴ Greif, 'Historical and Comparative Institutional Analysis', 80-83.

2.1 Periode 1982-1994, de kabinetten van Lubbers

Bij het aantreden van het eerste kabinet van Lubbers stonden de gevestigde economische structuren, die zich in de voorgaande drie decennia hadden ontwikkeld, onder druk.¹⁵ In deze periode ontstond de discussie over de manier waarop de economie omgevormd kon worden om zich te wapenen tegen de veranderende economische realiteit. Het toegenomen overheidstekort, de hoog oplopende werkloosheid en de teruglopende arbeidsparticipatie moesten worden aangepakt. Dit moest gedaan worden door bedrijven weer winstgevender te maken, de arbeidsmarkt te versoepelen en deeltijdbanen te creëren. Dit alles moest gebeuren in een klimaat van zogenaamde 'ideologische pacificatie'.¹⁶ Deze periode kan aangewezen worden als het startpunt van de herstructurering van de Nederlandse institutionele structuur en is zodoende als beginpunt gekozen voor deze analyse.

2.2 Periode 1994-2010, de kabinetten Kok en Balkenende

Nederland maakt in het midden van de jaren negentig internationaal furore met het zogenaamde 'poldermodel'. Het kabinet 'Paars', bestaande uit een coalitie van de Partij van de Arbeid en de VVD, creëerde een model waarin overleg tussen de sociale partners, de overheid en het bedrijfsleven centraal stond. Met een teruglopend begrotingstekort, daling van de werkloosheid en toegenomen welvaart lijkt Nederland hét nieuwe model voor de toekomst in handen te hebben.¹⁷ Critici van het paarse kabinet noemen echter het feit dat premier Kok openlijk met het neoliberale beleid aan het flirten was en zich niet als een sociaal-democraat gedroeg in zijn kabinetsperiode.¹⁸ Zodoende bleef de neoliberale ideologie meespelen in de besluitvorming van de Nederlandse regering. In deze periode begon de economie te internationaliseren, nam de druk van transnationale instituties toe en zorgde de technologische vooruitgang voor extra druk op de gevestigde institutionele structuur van de late jaren negentig.¹⁹ Deze institutionele druk in combinatie met een toenemende politieke polarisatie zorgt ervoor dat de jaren van de kabinetten van Balkenende gekenmerkt worden door chaotische electorale verschuivingen, maar ondanks deze hinderende factoren is er nog steeds sprake van wetswijzigingen op het gebied van de

---

¹⁵ Peet, 'Sociaal-economisch beleid en sociaal-economische orde: de ontwikkeling in Nederland in de 20ste eeuw' 6-8

¹⁶ Wielenga, Nederland in de twintigste eeuw, 288-290.

¹⁷ Wielenga, Nederland in de twintigste eeuw, 294-295.

¹⁸ *"Kok blijkt al snel veranderd in iemand die boven de partijen wilde staan en veel begrip toonde voor liberale wensen als vrije marktwerking, privatisering van de posten en verzelfstandiging van de spoorwegen. Hij ontdekte de Derde Weg tussen kapitalisme en socialisme nog eerder dan tijdgenoten als Blair, Clinton en Schröder. Toen de premier zijn partijgenoten in 1995 aanraadde de ideologische veren af te schudden, had Marijnissen meteen door dat het bingo was. Zijn SP kon de plaats in het politieke spectrum innemen die de PvdA vrijwillig had ontruimd. Rottenberg vraagt achteraf begrip voor de Rode Hoed-toespraak waarin Kok afscheid van dogmatisch en utopisch denken nam. Maar mét Marijnissen constateert hij dat de PvdA door met de vrije markt te flirten in de grootste identiteitscrisis van haar geschiedenis terecht kwam."*
<https://www.vn.nl/de-tragiek-van-wim-kok/> Geraadpleegd op 05 augustus 2016.

¹⁹ Peet, 'Sociaal-economisch beleid en sociaal-economische orde: de ontwikkeling in Nederland in de 20ste eeuw' 7.

sociale zekerheid en de arbeidsmarkt.²⁰ De opkomst van de ZZP'er komt tijdens de kabinetsperiode van Balkende in een stroomversnelling.²¹ Zodoende is het van belang om ook deze periode mee te nemen in de analyse.

De hierop volgende periode tot het huidige kabinet is in deze thesis buiten beschouwing gelaten. De belangrijkste motivatie hiervoor is het feit dat de data over het kabinet Rutte nog niet volledig zijn, gezien het feit dat het tweede kabinet nog niet is afgetreden. Daarbij is er te weinig informatie beschikbaar over deze recente geschiedenis en is het aantal woorden voor deze thesis beperkt.

---

²⁰ http://zpp.parlement.com/id/vh8lnhrpfxup/kabinet_balkenende_i_2002_2003 en http://zpp.parlement.com/id/vhnnmt7jpazy/kabinet_balkenende_ii_2003_2006 Geraadpleegd op 18 mei 2016.

²¹ <https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j9vvij5epmj1ey0/vi8p8h5fuyzl> Geraadpleegd op 20 april 2016.

3. Theoretisch kader.

In dit theoretisch kader is getracht de belangrijkste theorieën en begrippen, die noodzakelijk zijn voor het beantwoorden van de hoofdvraag, uit een te zetten.

3.1 Wat is een ZZP'er?

De afkorting ZZP'er staat voor zelfstandige zonder personeel. De Sociaal Economische Raad verstaat hieronder het volgende: 'Een persoon met als hoofdzaak het verrichten van arbeid voor eigen rekening of risico in een eigen bedrijf of praktijk, of in een zelfstandig uitgeoefend beroep en die daarbij geen personeel in dienst heeft'.²² Het Centraal Bureau voor de Statistiek baseert zich op de internationale definitie, die is geformuleerd in het document

International Classification of Status in Employment uit 1993: 'Een zelfstandige is een persoon met als (hoofd)zaak het verrichten van arbeid voor eigen rekening of risico in een eigen bedrijf of praktijk, of in het bedrijf of de praktijk van een gezinslid, of in een zelfstandig uitgeoefend beroep, of als directeur grootaandeelhouder'.²³ In deze thesis wordt onder een ZZP'er een zelfstandige verstaan die zijn beroep voor eigen risico uitvoert. Zo kan het een ondernemer zijn zonder personeel, maar ook iemand die werkzaamheden uitvoert in opdracht van een werkgever.

Binnen deze relatief homogene definities kunnen twee soorten ZZP'ers worden onderscheiden. De eerste categorie is de klassieke ZZP'er. Deze ondernemer heeft vaak een eigen bedrijfsruimte, transportmiddelen en bedrijfskapitaal. Dit zijn voornamelijk ondernemers in klassieke sectoren zoals de horeca of de agrarische sector. De hoeveelheid klassieke ZZP'ers ten opzichte van het totaal aantal ondernemers is stabiel gebleven, zo stelt de Sociaal Economische Raad in het rapport.²⁴ De stijging is dus voornamelijk voortgekomen uit een opkomst van de zogenaamde 'nieuwe ZZP'er'. Deze ondernemer verricht werkzaamheden die in het verleden onder een arbeidsovereenkomst vielen. Verder zijn de nieuwe ZZP'ers ondernemers die niet gebonden zijn aan een plek en over het algemeen beschikken over een beperkte mate van bedrijfskapitaal. De groep in kwestie heeft in de laatste jaren een forse groei doorgemaakt.²⁵ De nieuwe soort ZZP'er beweegt zich in het grijze gebied tussen werknemer- en ondernemerschap. Ook begeeft deze ondernemer zich tussen verschillende arbeidsvoorwaarden en rechten in.²⁶ Deze tweede categorie, oftewel de 'nieuwe' ZZP'er is het product van een toenemende flexibiliserende arbeidsmarkt.

---

²² https://www.ser.nl/~media/db_adviezen/2010_2019/2010/b29123.ashx Geraadpleegd op 18 mei 2016.

²³ <https://zpp.cbs.nl/NR/rdonlyres/0374E776-5C6D-428E-B7B9-FEADA895CB48/0/009093zppersinNederland.pdf> Geraadpleegd op 18 mei 2016.

²⁴ https://zpp.ser.nl/~media/db_deeladviezen/2010_2019/2010/b29123/b29123_b3.ashx Geraadpleegd 16 mei 2016

²⁵ https://zpp.ser.nl/~media/db_deeladviezen/2010_2019/2010/b29123/b29123_b3.ashx Geraadpleegd 16 mei 2016.

²⁶ Dennis, 'Self-employment: When nothing else is available?', 645-661.

De nieuwe ZZP'er heeft nog te vaak te maken met een situatie waarin ze te weinig verdienen om zichzelf te voorzien in de dagelijkse behoeften, of om zichzelf van een pensioen te voorzien. Ook komt naar voren dat ze vaak onverzekerd zijn in het geval van arbeidsongeschiktheid. Ondanks al deze minpunten is het duidelijk dat deze groep sinds 1996 een constante groei laat zien.²⁷

3.2 De keuze voor ZZP'erschap

Er zijn verschillende redenen voor een individu om te beginnen met ondernemen. Een bekend voorbeeld is het zien van een 'gat in de markt', waaruit de ondernemer zijn voordeel wil halen. Een ander veel voorkomende motivatie is dat zij zelfstandig willen opereren en zich zodanig willen ontwikkelen. Deze factoren worden in de wetenschappelijke literatuur 'pull' factoren genoemd. Ondernemers die voornamelijk beginnen met ondernemen door deze positieve 'pull' factoren worden ook wel *opportunity entrepreneurs* genoemd. In een ideaal scenario zijn alle ondernemers *opportunity entrepreneurs*, dit zou betekenen dat er genoeg kansen zijn in de economie waarin ze opereren. Dit is echter in de realiteit nooit het geval. De andere groep ondernemers worden de *necessity entrepreneurs* genoemd. Deze personen zien zich door zogenaamde 'push' factoren genooddaakt om een onderneming te starten. Onder 'push' factoren worden negatieve invloeden bedoeld, zoals dreigende werkloosheid, algemene ontevredenheid van de situatie waarin de persoon zich bevindt of het ontbreken van een sociaal vangnet.²⁸ Een ZZP'er kan dus zowel door negatieve als positieve invloeden de stap maken naar ondernemerschap.

Het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf concludeert in de publicatie 'van werknemers naar ondernemer' dat er vier verschillende factoren zijn, die invloed hebben op de keuze van werknemers om ondernemer te worden. De eerste factor is inkomenszekerheid. Bij een hoog minimumloon zal een persoon eerder geneigd zijn om een arbeidsrelatie als werknemer aan te gaan. Daalt deze echter sterk dan kan een werknemer geneigd zijn om juist af te zien van een contract en zelfstandig te worden. De tweede factor is van een belastingtechnische aard. Heffingen en belastingen kunnen voor de ondernemer verlaagd of verhoogd worden en zodoende een 'push' of 'pull' functie vervullen. Ten derde zijn er 'informatiekosten'. Deze factor slaat op de hoeveelheid verplichtingen waar een ondernemer aan moet voldoen voordat hij op een correcte wijze zijn onderneming draaiende kan houden, zoals bijvoorbeeld het verkrijgen van een vergunning.

---

²⁷ https://www.ser.nl/~media/db_adviezen/2010_2019/2010/b29123.ashx Geraadpleegd op 18 mei 2016.

²⁸ EIM, 'Factors influencing the entrepreneurial engagement of Opportunity and Necessity Entrepreneur' (versie maart 2010), <http://ondernemerschap.panteia.nl/pdf-ez/h201011.pdf> (12 augustus 2016), 4-5.

Tot slot zijn er de sociale zekerheidsstructuren. Deze zorgen ervoor dat de ondernemer bij ziekte, zwangerschap of arbeidsongeschiktheid een bepaalde zekerheid heeft tot een inkomen.²⁹ De aantrekkingskracht voor toekomstig ondernemers wordt onder meer gegeneerd door het correct afstellen van deze factoren, ook wel instituties genoemd.

3.3 (Arbeidsmarkt)instituties en de invloed op ondernemerschap

Instituties reduceren onzekerheid in het leven door structuur en regels aan te brengen in de wereldlijke chaos. Het zijn de regels waarop de mens zich baseert om zodoende op een efficiëntere manier met elkaar samen te kunnen leven. Het zorgt ervoor dat we weten hoe we elkaar moeten groeten, hoe we moeten betalen en ook hoe we moeten ondernemen. Instituties zijn alle limieten die de mens zichzelf heeft opgelegd in de manier waarop wij als samenleving met elkaar omgaan. Er kunnen twee soorten van instituties worden onderscheiden, informeel en formeel. Informele instituties zijn gebruiken, normen en waarden. Onder formele instituties worden de regels verstaan die in de maatschappij gecreëerd zijn op het gebied van recht, politiek en economie.³⁰

In deze thesis is de volgende definitie toegekend aan een institutie. Een institutie is een regel die gevolgd worden door de actoren in het speelveld van de arbeidsmarkt. De verschillende actoren die functioneren op de markt zijn bedrijven, non-staatelijke instituten, staatelijke instituten en de werknemer zelf.³¹ Deze instituties worden vanuit de nationale en lokale overheid bepaald. De overheid als regulerende actor is een onmisbare factor in het creëren van een goed functionerend ondernemingsklimaat.³² Niet elke vorm van institutionele vormgeving door de overheid heeft een positieve uitwerking op de samenleving. Er kan bijvoorbeeld een verhouding ontstaan die de overheid en de bijbehorende elite teveel macht geeft. Een situatie waarin de overheid te weinig macht heeft zorgt echter ook voor een slecht functionerende economie en arbeidsmarkt. De balans in dit krachtveld is van cruciaal belang.³³

In Nederland wordt dit krachtenveld ook wel het stelsel van arbeidsverhoudingen genoemd. Dit stelsel bestaat uit 'informele en formele regels over de positie van en interacties tussen werkgever(s) en werknemer(s) op de arbeidsmarkt en in arbeidsorganisaties'.³⁴ Nederland heeft een breed scala aan vakbonden, ondernemingsraden en werkgeversorganisatie die opkomen voor hun eigen belangen. De overheid functioneert niet alleen in de rol van werkgever, maar creëert ook wettelijke kaders waarbinnen kan worden onderhandeld over

---

²⁹ EIM, 'Van werknemer naar ondernemer: Een verkennend onderzoek naar de directe financiële gevolgen' (versie maart 2009), ondernemerschap.panteia.nl/main/download/id/a200909 (26 mei 2016), 11-19.

³⁰ North, Institutions, institutional change and economic performance, 3-4.

³¹ Ibidem, 3.

³² Stam, 'The Dutch Entrepreneurial Ecosystem', 15.

³³ North, Weingast, 'Constitutions and Commitment: The Evolution of Institutions Governing Public Choice in Seventeenth-Century England', 806-809.

³⁴ Beer, *30 jaar na Wassenaar: de Nederlandse arbeidsverhoudingen in perspectief*, 12.

deze belangen.³⁵ Zo heeft Nederland een wetgeving inzake de bescherming van werknemers, waarin bijvoorbeeld de hoogte van het minimumloon en het opzegtermijn van het arbeidscontract zijn geformuleerd. Deze wetgevingen bewaken de balans van de arbeidsrechten tussen de werkgever en de werknemer. Deze beleidsmaatregelen worden ook wel het passieve arbeidsmarktbeleid genoemd.³⁶

Als laatste heb je nog het actieve arbeidsmarktbeleid. Het actieve arbeidsmarktbeleid is erop gericht om werklozen of laaggekwalificeerde werknemers weer aan het werk te krijgen. Dit wordt gedaan door te investeren in onderwijs en specifieke trainingen om zodoende de werknemers voor te bereiden op de huidige arbeidsmarkt. Dit kan ook gedaan worden door het direct creëren van banen, gesubsidieerd vanuit de overheid. De overheid kan daarnaast ook actief helpen in het zoekproces van een nieuwe baan. De overheid kan binnen dit actieve arbeidsmarktbeleid werklozen aansporen zich als ondernemer in te schrijven.³⁷

De verschillen in de kijk op de optimale werking van deze instituties zorgen ervoor dat er verschillende variaties zijn binnen het kapitalistische systeem zoals wij dat kennen, en dus ook op de keuze van mensen en bedrijven om zich op een bepaalde manier op een arbeidsmarkt te gedragen.

3.4 De transitie naar een neoliberale structuur

David Hall en Soskice stellen, in hun toonaangevende werk *Varieties of Capitalism* aangaande institutionele analyse, dat de verschillende manieren waarop kapitalistische economieën gestructureerd worden verscheidene uitwerkingen hebben op de economie en arbeidsmarkt van een land. Zij maken een onderscheid tussen de zogenaamde *Coördinated Market Economies* en de *Liberal Market Economies*. Binnen deze categorisatie stellen ze dat de *Coördinated Market Economies* zich kenmerken door een hoge mate van arbeidszekerheid en een centraal gestuurd overleg en regulering van de overheid met betrekking tot arbeidsmarktinstuties. Het heeft een relatief starre en inflexibele arbeidsmarkt maar een grote mate van arbeidszekerheid voor werknemers. De *Liberal Market Economies* kenmerken zich voornamelijk door een geliberaliseerde markt die weinig beïnvloed en gereguleerd wordt door de overheid. Daarbij wordt gesteld dat deze economieën sneller kunnen inspelen op veranderingen in de wereldeconomie en zodoende flexibeler zijn.³⁸ Volgens Hall en Soskice zijn deze twee categorieën tot op een zekere hoogte statisch en resistent tegen krachten die van buitenaf op hen inspelen. Het zijn in essenties twee ideaaltypes van verschillende configuraties van nationale economieën.³⁹

---

³⁵ Beer, *30 jaar na Wassenaar: de Nederlandse arbeidsverhoudingen in perspectief*, 12-13.

³⁶ Thelen, 'Varieties of Liberalization and the New Politics of Social Solidarity', 112-113.

³⁷ Ibidem, 112.

³⁸ Hall, *Varieties of Capitalism*, 8.

³⁹ Ibidem, 9.

In de theorie 'Models of Capitalism' van David Coates komt een meer flexibele en conflict georiënteerde analyse van de manier waarop verschillende landelijke institutionele configuraties tot stand komen. Hij stelt dat macht als begrip weer in het middelpunt van de analyse moet komen te staan. Het conflict tussen de arbeidersklasse en de kapitalistische elite is volgens hem altijd al een belangrijke drijvende factor geweest, waardoor landen in een bepaalde institutionele richting worden gedreven.⁴⁰ In tegenstelling tot Hall en Soskice zijn institutionele factoren volgens Coates altijd onderhevig aan verandering:

*'Continuity of institutions is less important than discontinuity of outcomes.... The architecture of institutional arrangements may not be changing, but what that architecture delivers (especially for workers) definitely is... though the form of the models may stay, the substantive differences they once represented for the rights and rewards of workers are beginning to evaporate.'*⁴¹

Hieruit kan worden geconcludeerd dat de 'Varieties of Capitalism Approach' een te statisch model is wat zich niet bezig houdt met de incrementele veranderingen met betrekking tot instituties. Over het algemeen is er een vermindering waar te nemen van de rechten en inkomsten van de gemiddelde werknemer. Deze omslag is begonnen rond het begin van de jaren tachtig.⁴² In principe vertonen veel van de oudsher gecoördineerde markteconomieën steeds meer liberale trekken.⁴³ Deze veranderingen zijn tot stand gekomen door de overheersing van het neoliberale socio-economisch denken.

3.5 Het neoliberalisme

"Neoliberal doctrines, whatever one thinks of them, undermine education and health, increase inequality and reduce labor's share in income, that much is not seriously in doubt."

- Noam Chomsky

De focus bij een transitie naar een neoliberale structuur ligt voornamelijk op het creëren van een socio-economisch kader. Binnen dit kader wordt het welzijn van de mensheid gemaximaliseerd door de economische en rechtelijke vrijheid van het individu te garanderen. Dit kan worden bewerkstelligd door de nadruk te leggen op een duidelijke afbakening van eigendomsrechten, vrije gedereguleerde markten en zo min mogelijk gehinderde wereldhandel. De rol van de staat is om een institutioneel kader te scheppen waarin de markt zoveel mogelijk zijn gang kan gaan.

---

⁴⁰ Howell, 'Varieties of Capitalism: And Then There Was One?', 119-121.

⁴¹ Coates, *Models of Capitalism: Growth and Stagnation in the Modern Era*, 260.

⁴² *Ibidem*, 261.

⁴³ Thelen, *Varieties of Liberalization and the New Politics of Social Solidarity*, 120-125.

Deze toespitsing op het vrij functioneren van de markt zorgt meestal voor een verregaande deregulering van de markt. Hierbij worden onderdelen van de economie die voorheen in handen waren van de overheid waar mogelijk geprivatiseerd. De verregaande deregulering heeft er daarnaast voor gezorgd dat financiële instellingen en bedrijven een steeds grotere invloed uitoefenen op de internationale en nationale besluitvorming aangaande arbeid en kapitaal.⁴⁴ Ook de van oudsher sociaal-democratisch georiënteerde politieke partijen in Nederland hebben daarop verschillende liberaliserende beleidsmaatregelen in hun partijprogramma opgenomen.

Binnen een correct neoliberal kader is de vrije contractuele relatie tussen economische actoren – denk aan de werkgever en werknemer - op de markt een zeer belangrijk aspect van een goed werkende economie. Deze moet zo min mogelijk verstoord worden en zodoende zorgt het dat het welzijn van burgers en bedrijven op deze manier door de markt automatisch gemaximaliseerd wordt.⁴⁵ Zo kan er gesteld worden dat het neoliberalisme sinds de jaren tachtig in essentie een herstructureringsproject is geweest van het wereldwijde kapitalistisch systeem.⁴⁶

Samenvattend kan er gesteld worden dat de Nederlandse overheid invloed heeft gehad op de bovengenoemde veranderingen op het gebied van arbeidsmarktinstituties. Is de ‘nieuwe ZZP’er’, in veel gevallen een *necessity entrepreneur*, ontstaan door de institutionele configuratie van Nederland als neoliberale staat? In hoofdstuk 4. staat de Nederlandse arbeidsmarkt in neoliberale context centraal. Hierbij is gekeken naar de relatie tussen het neoliberale beleid en de opkomst van de ‘nieuwe ZZP’er’.

---

⁴⁴ Harvey, A brief history of Neoliberalism, 2-9.

⁴⁵ Harvey, A brief history of Neoliberalism, 2-9.

⁴⁶ Overbeek, Restructuring Hegemony in the Global Political Economy: The Rise of Transnational Neo-liberalism in the 1980s, 9-11.

4. Economische malaise, de kabinetten Lubbers en verregaande institutionele veranderingen

4.1 Een analyse van de periode 1982-1994

Na de val van het kabinet Den Uyl in 1977 komt er een einde aan de 'lange jaren zestig' die gekenmerkt werden door hoge loonstijgingen voor de arbeider en sterk groeiende collectieve uitgaven. In deze periode werden er allerhande arbeidsmarktinstuties in werking gesteld om de balans van de rechten van de werknemer te versterken. Er kan gesteld worden dat er in deze periode duidelijk sprake was van een *coördinated market economy* zoals beschreven is in het theoretisch kader. Met hoge ontslagvergoedingen, hoge baan zekerheid en riant werkloosheidsuitkeringen.⁴⁷

In de jaren zeventig beginnen zich echter, mede door internationale spanningen in het Midden- Oosten, economische problemen voor te doen. De vroege jaren zeventig werden gekenmerkt door economische stagnatie. Steeds meer economen, beleidsmakers en politici begonnen zich af te vragen of het huidige economische model nog wel houdbaar was.⁴⁸ De twee oliecrisisen in respectievelijk 1973 en 1979 zorgden voor een enorme hoeveelheid inflatie en een ongekend werkloosheidspercentage. Nederland zag het werkloosheidspercentage in 1982 oplopen tot 13,5%. Ook het begrotingstekort, dat in 1977 nog 3,8% was, liep in 1982 op tot 8,2%. Volgens kabinet Lubbers moesten er 'verregaande structurele veranderingen' aangebracht worden in de manier waarop de Nederlandse economie functioneerde.⁴⁹ In het regeerakkoord dat op 30 oktober 1982 naar buiten kwam staan enkele interessante passages met betrekking tot de beoogde hervormingen, waaronder het volgende citaat:

*'Voor een open economie als de onze, die zozeer door ontwikkelingen in het buitenland wordt bepaald, is het van groot belang dat internationaal een aanpak van de grond komt die de wereldeconomie behoedt voor een het wegzakken in een uitzichtloze economische depressie... tegen deze achtergrond moet het komende kabinet zich bovenal ten doel stellen de voorwaarden te scheppen voor herstel van de marktsector en het saneren van de publieke financiën.'*⁵⁰

Het transnationaal herstructureren van kapitaal en arbeidskapitaal is een duidelijk neoliberal ideaal.⁵¹ Een duidelijke reductie van het overheidstekort, een vermindering van

---

⁴⁷ Hall, *Varieties of Capitalism*, 8.

⁴⁸ Wielenga, *Nederland in de twintigste eeuw*, 283-284.

⁴⁹ *Ibidem*, 284.

⁵⁰ http://www.parlement.com/id/vj9ud40exyqw/regeerakkoord_1982. Geraadpleegd 24 mei 2016.

⁵¹ Overbeek, *Restructuring Hegemony in the Global Political Economy: The Rise of Transnational Neo-liberalism in the 1980s*, 9-11.

de collectieve lastendruk en matiging van de kosten voor bedrijven hebben ook zeker raakvlakken met de neoliberale uitgangspunten.

Ook staan er aanbevelingen in dit regeerakkoord die interessant zijn om te vermelden: 'bevordering van arbeidscontracten van bepaalde duur zodat ondernemingen eerder bereid zijn mensen aan te nemen, een ruimhartiger beleid ten aanzien van het uitzendwezen, het verlagen van het minimumjeugdloon en de versnelling van ontslagprocedures'.⁵²

Het eerste kabinet Lubbers liet duidelijk naar voren komen de toenmalige 'inflexibele' arbeidsmarktinstuties totaal te willen herstructureren. Binnen deze herstructurering zijn veel aspecten van de beginselen van het neoliberale gedachtegoed te vrijwaren. Zo stelt Paul de Beer - hoogleraar arbeidsrecht aan de Universiteit van Amsterdam - dat er vanaf 1982 een aantal interessante ontwikkelingen naar voren komen binnen de arbeidsverhoudingen in Nederland. Hij beargumenteert dat er sinds het begin van de jaren tachtig geen directe overheidsinmenging meer is geweest in de loonvorming. Verder stelt hij dat er een daling is van de invloed en organisatiegraad van vakbonden en er een decentralisatie van de vorming van arbeidsvoorwaarden is waar te nemen. Hierbij noemt hij het akkoord van Wassenaar als startpunt van deze ontwikkeling.⁵³

4.2 Het akkoord van Wassenaar en loonmatiging

In het akkoord van Wassenaar werden op 24 november 1982 aanbevelingen gedaan aan de verschillende organisaties van werkgevers en werknemers in Nederland om de werkgelegenheid weer op peil te krijgen. In het document staat dat er voor herstel op de arbeidsmarkt economische groei, een stabiel prijspeil, versterking van de concurrentiekracht en een verbetering van de Nederlandse rendementspositie nodig waren. Om deze doelen te behalen moest er een meerjarenbeleid gecreëerd worden waarin de verdeling van de bestaande arbeid, loonmatiging en vermindering van de kosten voor bedrijven als speerpunten werden aangehaald.⁵⁴

Deze afspraken hadden al gelijk effect als er wordt gekeken naar de ontwikkeling van het minimumloon in Nederland. Zo is er in de jaren tachtig tot aan het midden van de jaren negentig een duidelijke neerwaartse beweging te zien in het reële minimumloon in Nederland. Het reële minimumloon is in de periode 1980-1993 met zo'n 17% gedaald.⁵⁵ Niet alleen het reële minimumloon daalt, maar ook de gemiddelde CAO loonstijging vertoont een dalende trend.⁵⁶ Er komt naar voren dat er een zeer sterke daling waar te nemen is bij zowel het jeugd minimumloon als het volwassenen minimumloon in het jaar 1983. Hieruit kan worden opgemaakt dat de onderhandelingen tussen de werknemers en

---

⁵² http://www.parlement.com/id/vj9ud40exywq/regeerakkoord_1982 Geraadpleegd op 24 mei 2016.

⁵³ Beer, *30 jaar na Wassenaar: de Nederlandse arbeidsverhoudingen in perspectief*, 27-30.

⁵⁴ http://www.parlement.com/id/vh8lnhrqszy/akkoord_van_wassenaar_1982 Geraadpleegd op 24 mei 2016.

⁵⁵ Zie figuur 1.

⁵⁶ Zie figuur 2.

werkgevers in het voordeel van de werkgevers zijn uitgevallen. Ook in de CAO onderhandeling is na het akkoord van Wassenaar een daling te zien in de loonontwikkeling ten opzichte van de jaren hiervoor. Zo stelt Paul de Beer dat dit duidt op het feit dat decentrale loonontwikkeling heeft gezorgd voor drie decennia van aanhoudende reële loonmatiging. Zo is er sinds 1982 een duidelijk daling te zien van de loonontwikkeling bij de CAO onderhandelingen.⁵⁷

In vergelijking met de Verenigde Staten, wat als de klassieke *Liberal Market Economy* getypeerd kan worden, wordt zichtbaar dat het Nederlandse minimumloon zelfs onder dat van de Verenigde Staten duikt.⁵⁸ Deze neerwaartse trend, ingezet aan het begin van de jaren tachtig, zorgde voor een verminderde inkomenszekerheid voor een steeds grotere groep Nederlanders. In de theorie rondom de keuze om ZZP'er te worden werd er al eerder gesteld dat dit een grote invloed heeft op de keuze van personen om zelfstandig te worden in de vorm van een 'push' factor.⁵⁹

In de periode 1983-1986 komen de eerste onderzoeken naar het zogenaamde 'flexwerken' naar buiten. Daar waar in de jaren tachtig nog voornamelijk sprake was van de 'klassieke zzp'er', was men ervan bewust dat er een transitie gaande was. Zo werd er gesteld dat er een nieuwe balans moest worden gevonden tussen de bescherming van de werknemer en het belang van flexibele arbeidsmarkten. Verder kwam er naar voren dat er een steeds grotere aanspraak gedaan zou worden op de zelfredzaamheid van de werknemers in veranderende sociale- en culturele relaties.⁶⁰ Het bleef echter niet alleen bij deze maatregelen, ook werd er in de jaren tachtig een begin gemaakt in de manier waarop er omgegaan werd met de verdeling tussen het actieve en passieve deel van het arbeidsmarktbeleid.

4.3 Van passief naar actief

Met het ingaan van de nieuwe werkloosheidswet in 1986 werd er een volgende grote stap genomen in de herstructurering van de arbeidsmarktinstuties. De originele werkloosheidswet was opgesteld in het jaar 1949 en voor het laatste aangepast in 1967.⁶¹ De oude werkloosheidswet zorgde niet voor genoeg activering van werklozen en was niet meer van deze tijd. Er zou gestreefd moeten worden naar een werkloosheidswet die bestaande werklozen zou activeren om op zoek te gaan naar nieuw werk. De wet zou slechts de personen die volledig arbeidsongeschikt waren volledige inkomenszekerheid moeten garanderen. De rest van de werklozen moesten via baantrajecten en trainingen weer

---

⁵⁷ Beer, *30 jaar na Wassenaar: de Nederlandse arbeidsverhoudingen in perspectief*, 24. Zie figuur 5.

⁵⁸ Thelen, *Varieties of Liberalization and the New Politics of Social Solidarity*, 118. Zie figuur 1.

⁵⁹ EIM, 'Van werknemer naar ondernemer: Een verkenend onderzoek naar de directe financiële gevolgen' (versie maart 2009), ondernemerschap.panteia.nl/main/download/id/a200909 (26 mei 2016). 11-19.

⁶⁰ Wilthagen, *Flexicurity: A new paradigm for labour market policy reform?*, 11.

⁶¹ <http://wetten.overheid.nl/BWBR0004045/2016-05-01> Geraadpleegd op 26 mei 2016.

geschikt gemaakt worden voor de arbeidsmarkt.⁶² Binnen de wet is er een interessante passage waarin duidelijk wordt dat het niet langer de werknemer is die bepaald of hij of zij zijn arbeid beschikbaar stelt. Zo kwam in de wet de volgende passage langs die de werkloze verplicht tot passende arbeid:

*'De werknemer voorkomt dat hij werkloos is of blijft, doordat hij: 1. in onvoldoende mate tracht passende arbeid te verkrijgen; 2. nalaat aangeboden passende arbeid te aanvaarden of door eigen toedoen geen passende arbeid verkrijgt; 3. door eigen toedoen geen passende arbeid behoudt; of 4. in verband met door hem te verrichten arbeid eisen stelt die het aanvaarden of verkrijgen van passende arbeid belemmeren.'*⁶³

Het is duidelijk waar te nemen in deze passage dat de werkzoekende persoon na deze wetswijziging te maken heeft gekregen met een andere situatie. Niet langer is het de werkloze die rechten kan opeisen, maar de balans is doorgeschoten naar de kant van de werkgevers en de grillen van de arbeidsmarkt. De werkloze werknemer krijgt werk aangeboden en moet deze baan accepteren en de overheid helpt actief in faciliteren van deze nieuwe verhouding. De balans tussen de rechten van de werkgever en werknemer werden in deze wet geherdefinieerd. Deze herdefinitie zorgt voor een scheve balans op het gebied van onderhandelingspositie tussen beide. Waar in de theorie omtrent arbeidsmarktinstituties belang wordt gehecht aan het bewaren van de balans, komt hier duidelijk naar voren dat het neoliberal beleid in feite een herdefiniëring is van deze balans ten gunste van de werkgever.

Er is ook een verschuiving waar te nemen op het gebied van de verhouding van de hoeveelheid geld die aan het actieve arbeidsmarktbeleid gespendeerd werd. Zo komt er in de database van de Organization for Economic Cooperation and Development naar voren dat er in 1985 zo'n 25% van de totale hoeveelheid geld die aan arbeidsmarktbeleid uitgegeven werd besteed aan het actieve deel. In 1997 – een paar jaar na de regeerperiode van Lubbers – was dit al 31% van het totaal.⁶⁴ Andere data laten zien dat het percentage van werklozen die instromen in een arbeidsmarktprogramma gestegen is. Was dit in 1985 nog maar 2,3% van de beroepsbevolking, stijgt dit in de jaren hierna geleidelijk tot 4,1% in 1994.⁶⁵ Kathleen Thelen stelt dat een substantieel deel van het gebruikte geld van dit soort beleidsmaatregelen ingezet wordt om deze mensen als zelfstandige de arbeidsmarkt op te laten gaan.⁶⁶

---

⁶² http://www.parlement.com/id/vj9ud40exyqw/regeerakkoord_1982 Geraadpleegd op 24 mei 2016.

⁶³ <http://wetten.overheid.nl/BWBR0004045/2016-05-01> Geraadpleegd op 24 mei 2016.

Het begrip passende arbeid behoeft uitleg. In de wet krijgt het de volgende definitie: "alle arbeid die voor de krachten en bekwaamheden van de werknemer is berekend, tenzij aanvaarding om redenen van lichamelijke, geestelijke of sociale aard niet van hem kan worden geveerd.

⁶⁴ Zie figuur 2.

⁶⁵ Zie figuur 3.

⁶⁶ Thelen, *Varieties of Liberalization and the New Politics of Social Solidarity*, 120.

Door vermindering van de inkomenszekerheid en het creëren van verplichtingen voor werklozen tot het vinden van werk creëerde de overheid in deze periode de randvoorwaarden waarin zelfstandig ondernemen relatief aantrekkelijk werd. Niet elke ingeschreven 'nieuwe ZZP'er' zal als *opportunity entrepreneur* de markt op zijn gegaan. Hiervoor is echter in deze periode nog weinig kwantitatief bewijs voor, aangezien de effecten tot aan de midden jaren negentig voornamelijk te vinden zijn in de loonontwikkeling en de decentralisatie.

5. Kabinetten Kok en Balkenende – The Dutch Miracle?

5.1 Een analyse van de periode 1994-2010.

Bij het aantreden van het 'paarse' kabinet in 1994 stond Nederland er economisch een stuk beter voor dan in de periode onder Lubbers. Het ging goed met de wereldhandel en de gemiddelde economische groei in Nederland is met zo'n 3,5 procent in de periode 1994-1998 op het hoogste niveau sinds de jaren zestig. Na de stoevende periode in de jaren tachtig en het begin van de jaren negentig begon de economie weer op stoom te komen. Het motto van het kabinet is dan ook met veel bravoure 'werk, werk en nog eens werk'.⁶⁷

Het eerder genoemde poldermodel – waarin de verschillende politieke partijen elkaar na jarenlange strijd eindelijk vonden in een model waarin het overleg tussen de overheid, haar sociale partners en het bedrijfsleven centraal stond – werd wereldwijd gezien als '*The Dutch Miracle*'. Waar Lubber sprak over een periode van 'ideologische pacificatie', is ook Kok mondig over de manier waarop hij zich ideologisch positioneert. Hij liet weten dat zijn politieke stijl getypeerd kon worden als afwachtend en pragmatisch. In de context van de jaren negentig is deze stijl van politiek bedrijven volgens Kok noodzakelijk.⁶⁸ Deze manier van politiek bedrijven heeft echter als consequentie met zich meegebracht dat hij in zijn regeerperiode in verregaande mate heeft geconformeerd aan de toen al ingezette neoliberale weg van Lubbers.⁶⁹ In het regeerakkoord, genaamd 'keuzes voor de toekomst' stelt het eerste kabinet Kok zich een aantal doelen op het gebied van de arbeidsmarktinstuties. Deze doelen hebben veel gemeen met de doelen die geformuleerd werden onder de kabinetten onder leiding van Lubbers. Het belangrijkste om te vermelden is echter dat er wederom werd gesteld dat het noodzakelijk was om de vastzittende arbeidsmarkt op grondige wijze te herstructureren.⁷⁰

5.2 Flexibiliteit en zekerheid

Het op 3 april 1996 door de Stichting van de Arbeid uitgebrachte sociaal akkoord is in de regeerperiode van Kok de belangrijkste overeenkomst tussen de werkgeversorganisatie en werknemersorganisatie met betrekking tot de arbeidsverhoudingen in Nederland. In deze nota kwam de Stichting na overleg met zowel de werkgeversorganisaties als de werknemersorganisaties met een advies met betrekking tot het herstructureren van de 'dichtgereguleerde arbeidsmarkt' in Nederland. De voorgestelde maatregelen zouden in 1999 geïmplementeerd worden.⁷¹

---

⁶⁷ http://www.parlement.com/id/vhteowjehzm/cijfers_kabinet_kok_i_1994_1998#p7 Geraadpleegd op 27 mei 2016.

⁶⁸ Wielenga, Nederland in de twintigste eeuw, 296.

⁶⁹ Ibidem, 297.

⁷⁰ www.rijksbegroting.nl/.../regeerakkoorden/regeerakkoord_1994.pdf Geraadpleegd op 27 mei 2016.

⁷¹ http://www.stvda.nl/~media/Files/Stvda/Nota/1990_1999/1996/19960403.ashx Geraadpleegd op 3 juni 2016.

In de nota kwam naar voren dat de Nederlandse arbeidsmarkt op zoek moest gaan naar een 'nieuw evenwicht'. Dit nieuwe evenwicht moest echter zorgvuldig gekozen worden. Zo werd er gesteld dat het Nederlandse beleid niet moest doorslaan naar een systeem van *hire-and-fire* maar wel ruimte moest bieden voor de modernisering van de arbeidsverhoudingen. Zo zouden de werknemers met vaste arbeidscontracten te maken moeten krijgen met een flexibeler dienstverband. In ruil hiervoor krijgen de werknemers met tijdelijke contracten meer inspraak in hun arbeidsvoorwaarden en zodoende meer inkomenszekerheid en arbeidsinstitutionele bescherming.⁷²

Ze gingen verder door te stellen dat het ook positief voor de werknemer zou moeten uitwerken. Als argumentatie komen ze met de volgende passage:

*'Gemotiveerde en zelfstandige werknemers die betrokken zijn en zich betrokken voelen bij de continuïteit en de concurrentiepositie van de onderneming en die zich daarvoor willen inzetten, zullen zelf mee invulling willen geven aan 'maatwerk' ten aanzien van hun arbeidsvoorwaardenpakket. Bij een invulling van arbeidsvoorwaarden die meer dan voorheen is afgestemd op de positie van de onderneming waarvan de werknemers ook meer direct de positieve of negatieve gevolgen ondervinden, zullen zij tevens zelf of via hun vertegenwoordigers in vakorganisaties, ondernemingsraad of personeelsvertegenwoordiging door meedenken en meepraten over andere facetten het ondernemingsbeleid willen beïnvloeden.'*⁷³

In deze passage komt naar voren dat de werknemers en werkgevers volgens de beleidsnota meer eigen inspraak zouden moeten krijgen in de manier waarop ze de arbeidsvoorwaarden in de onderneming structureren. Dit komt niet naar voren in de data. De insteek was het zorgen voor meer arbeidsbescherming voor de werknemers met tijdelijke contracten en flexibilisering van de vaste contracten in Nederland. Als er naar de data van deze periode van het OECD op het gebied van werknemersbescherming in Nederland wordt gekeken dan is er sprake van een heel ander beeld. Er is weliswaar een vermindering van de arbeidsbescherming waar te nemen voor werknemers met een vast arbeidscontract sinds 1999, maar deze is slechts miniem. In dezelfde database is te vinden dat de arbeidsbescherming voor tijdelijke contracten, geheel tegen de doelstellingen die werden geformuleerd, ook is afgenomen.⁷⁴

Uit deze bevindingen komt naar voren dat het beleid wat drie jaar eerder geformuleerd werd niet tot uitvoering is gebracht. Zowel bij de arbeidsbescherming van de vaste als de tijdelijke contracten is een daling waar te nemen. Deze dalende bescherming laat wederom een tendens zien van flexibilisering, deregulering en vermindering van arbeidszekerheid. Dit is in lijn met de voorgaande bevindingen met betrekking tot het neoliberal beleid van het kabinet Lubbers. Deze onzekerheid in baan- en inkomenszekerheid heeft zich

---

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ oecd.stats.org – Strictness of Employment Protection. Geraadpleegd op 1 juni 2016.

uiteindelijk vertaald in een massale opkomst van de ‘nieuwe ZZP’er’ in Nederland. Zo laten de cijfers van de ‘Enquête Beroepsbevolking’ een stijgende lijn zien vanaf het jaar 1999, en dit is precies het jaar waarin de nieuwe maatregelen van de ‘wet flexibiliteit en zekerheid’ hun intreden hebben gedaan.⁷⁵

De lijn die ingezet werd door de Kabinetten Lubbers en Kok werd doorgezet door Balkenende tijdens de regeerperiode van zijn vier kabinetten tussen 2002 en 2010. Hoewel er een stuk minder te melden is op het gebied van grote beleidsafspraken is er wel degelijk nog een neoliberaal getint beleid gevoerd. In deze periode was er internationaal sprake van laagconjunctuur en zodoende van minder gunstige economische vooruitzichten. De werkloosheid liep op tot 6% in 2005, het financieringstekort ging omhoog en zodoende werd er voornamelijk bezuinigd. Vooral de sociale zekerheid moest het ontzien⁷⁶ In het regeerakkoord werd wederom geformuleerd dat het noodzakelijk was om de wet arbeidsongeschiktheid drastisch aan te pakken en het ondernemersklimaat te verbeteren. Hiernaast werd er benadrukt dat het belangrijk was om de loonkosten te matigen en de winstgevendheid van de Nederlandse ondernemingen te verbeteren.⁷⁷

5.3 Het najaarsoverleg en het stimuleren van ondernemerschap.

Op 5 november 2004 deed de Stichting van de Arbeid tijdens het najaarsoverleg een aanbeveling op het gebied van de arbeidsongeschiktheidswet. In deze aanbeveling kwam naar voren dat het noodzakelijk was om ziekteverzuim tegen te gaan. De arbeidsdeelname van personen met arbeidsbeperkingen te vergroten en een substantiële beperking te realiseren van de hoeveelheid mensen die in de arbeidsongeschiktheidswet terecht kwamen. Er werd gesteld dat de sociale zekerheid in Nederland onder druk stond door een significante toename van het aantal arbeidsongeschikten aan het eind van de jaren negentig. Er zou een beleid gerealiseerd moeten worden waarin activatie van deze groepering in de Nederlandse samenleving centraal stond. Naast deze aanbevelingen was er ruimte voor een discussie over de houdbaarheid van de huidige sociale zekerheid. Volgens de stichting van de arbeid waren de werkgevers bezorgd over de concurrentiekracht van de Nederlandse economie en werd er zodoende vanuit de werkgeversorganisaties gevraagd om loonmatiging en het verlagen van de belastingdruk voor ondernemers.⁷⁸

Het werd door diverse belastingaftrekposten makkelijker en financieel aantrekkelijker om ZZP’er te worden. Zo kregen werklozen die in de WW zaten hun uitkering doorbetaald in de startfase van hun onderneming. Verder werden de Verklaring Arbeidsrelatie aangescherpt en duidelijker afgebakend, dit zorgde voor meer duidelijkheid op het gebied van de rechten

---

⁷⁵ Zie figuur 4.

⁷⁶ Wielenga, Nederland in de twintigste eeuw, 304.

⁷⁷ http://www.parlement.com/9291000/d/tk28375_5.pdf Geraadpleegd op 5 juni 2016.

⁷⁸ http://www.parlement.com/9291000/d/tk28375_5.pdf Geraadpleegd op 5 juni 2016.

van de 'nieuwe ZZP'er'.⁷⁹ De periode van Balkenende kan getypeerd worden als een periode waarin het solide neoliberale fundament, wat werd gelegd in de jaren ervoor, tot uiting kwam in een duidelijke opmars van de hoeveelheid 'nieuwe ZZP'ers' op de arbeidsmarkt. Tussen de jaren 2002 en 2010 groeit het aantal explosief.⁸⁰ Ook hier was de blauwdruk van het liberaal beleid duidelijk zichtbaar.

---

⁷⁹ Sociaal Economische Raad, 'Zelfstandigen zonder personeel in beeld; Een integrale visie op zelfstandigen zonder personeel' (versie oktober 2010), https://www.ser.nl/~media/db_adviezen/2010_2019/2010/b29123.ashx (17 mei 2016).

⁸⁰ Zie figuur 4.

6. Conclusie

De jaren zestig en zeventig werden gekenmerkt door een arbeidsmarkt met een riant werknemersbescherming, constant toenemende lonen en een hoge mate van sociale zekerheid. Met de ingang van de jaren tachtig begon er voor Nederland een periode waarin een nieuw economisch paradigma zich manifesteerde. Deze focus op neoliberal beleid heeft in de jaren tachtig gezorgd voor het begin van een verregaande herstructurering van de Nederlandse arbeidsmarkt. In dit overleg sloeg de balans tussen werknemers en werkgevers om. De arbeidsmarktinstuties die in de voorgaande periode opgebouwd waren en de Nederlandse arbeider een grote mate van arbeidszekerheid hadden gegeven kwamen onder vuur te liggen. De wereldwijde economische malaise zorgde ervoor dat overheden op zoek gingen naar manieren om de economie nieuw leven in te blazen. Met het akkoord van Wassenaar als beginpunt werden er tijdens de kabinetten van Lubbers in de jaren tachtig structurele verandering doorgevoerd in de manier waarop de Nederlandse arbeidsmarkt functioneerde.

De regeerperiode van Lubbers is een periode geweest waarin het neoliberale denken omgezet werd in beleid. De overlegcultuur die zijn eerste oorsprong vond met het akkoord van Wassenaar kan gezien worden als de eerste tastbare uiting van een paradigmatisch omslagpunt. Door compromissen te sluiten in gesprek met de werkgevers en werknemersorganisatie werd er een start gemaakt met het herstructureren van de bestaande arbeidsmarktinstuties. De invloed van deze neoliberale herstructurering heeft ervoor gezorgd dat er steeds meer werknemers geconfronteerd werden met een verminderde mate van inkomenszekerheid, lagere lonen en verminderde sociale zekerheid. Dit alles kan gezien worden als het fundament waarop de toename van de ZZP'er in Nederland verklaard kan worden.

De echte stijging van het aantal ZZP'ers in Nederland is pas echt duidelijk waar te nemen in de Kabinetperiode Kok. In deze periode kwam er met de beleid wat voornamelijk getypeerd werd door de beleidsnota 'Flexibiliteit en zekerheid'. Er werd in deze periode duidelijk aangestuurd op het creëren van een arbeidsmarkt die mee moest gaan met de algemene internationale tendens van liberalisering en flexibilisering. Dit heeft zich uiteindelijk pas in de periode Kok geuit in een grote opwaartse trend van het aantal ZZP'ers in Nederland. De liberalisering en flexibilisering hebben uiteindelijk in deze periode gezorgd voor een snelle daling van de baan- en inkomenszekerheid voor de meeste Nederlanders. Dit in combinatie met gunstige fiscale regelingen, de vermindering van de sociale zekerheid en de promotie van ondernemerschap in de periode Balkenende hebben gezorgd dat deze trend zich door heeft gezet.

Er kan zodoende gesteld worden dat van zogenaamde 'ideologische pacificatie' geen sprake is. De jaren tachtig en de vroege jaren negentig zijn perioden waarin de institutionele solidariteit in Nederland onder vuur komt te liggen door de toenemende marktgerichtheid.

In deze periode werd de basis gelegd van loonmatiging en activering van werklozen door middel van een steeds actiever wordend arbeidsbeleid. Door vermindering van de inkomenszekerheid en het creëren van verplichtingen voor werklozen tot het vinden van werk creëerde de overheid in deze periode de randvoorwaarden waarin zelfstandig ondernemen relatief aantrekkelijk werd.

Met deze beslissingen werd een situatie gecreëerd waarin er veel *'push'* factoren, zoals een laag minimumloon, verslechterde arbeidsvoorwaarden en een uitgekleed sociaal vangnet invloed gingen uitoefenen op de arbeidsmarkt. Bij zowel de arbeidsbescherming van de vaste contracten als bij de arbeidsbescherming van de tijdelijke arbeidscontracten is er een daling waar te nemen. De dalende bescherming in beide vormen van contracten laat wederom een tendens zien van flexibilisering, deregulering en vermindering van arbeidszekerheid. Hieruit kan ook geconcludeerd worden dat er zowel bij de werknemers met een vast arbeidscontract als de mensen met een tijdelijk contract er een duidelijke daling waar te nemen is van de baan- en inkomenszekerheid. Deze onzekerheid in baan- en inkomenszekerheid heeft zich uiteindelijk vertaald in een opkomst van de *'nieuwe ZZP'er'* in Nederland. Deze *'nieuwe ZZP'er'* kan zodoende afgaande op de analyse die hierboven uiteen gezet is, gezien worden als een *necessity entrepreneur*. Het zijn ondernemers die het slachtoffer zijn geworden van een te ver gevorderde deregulering van de arbeidsmarkt en een machtsoverwicht van de werkgevers aan de onderhandelingstafel. Ze zijn niet onderdeel van de door Erik Stam zo mooi geformuleerde *'Dutch Entrepreneurial Miracle'*, maar lijken juist slachtoffer te zijn geworden van het neoliberale beleid van de laatste dertig jaar.

7. Discussie en kritiek

In de huidige discussie rondom de snel veranderende arbeidsmarkt worden de maatregelen om ondernemerschap te stimuleren toegejuicht vanuit de overheid en de wetenschappelijke kringen. Een van de belangrijkste kritiekpunten die deze thesis hierop heeft kunnen formuleren is het feit dat er niet gesproken kan worden van een positieve ontwikkeling als de toename van de hoeveelheid ondernemers voornamelijk komt door zogenaamde *'push'* factoren. Het is van groot belang om juist in deze periode - waarin de discussie over inkomensongelijkheid en armoedestijging in Nederland op zijn hoogtepunt lijkt te zijn - beleidsmakers en de regering zich realiseren dat deregulering en het verminderen van de invloed van de overheid in loonvorming ervoor kunnen zorgen dat dit soort ontwikkelingen zich blijven voortzetten. Het is belangrijk om een economie te creëren die zich kan aanpassen aan de huidige economische realiteit, echter moet dit niet betekenen dat hierdoor veel mensen hun inkomenszekerheid zien dalen.

Deze thesis heeft zich voornamelijk bezig gehouden met de consequenties van de neoliberale ideologische stroming op de *'nieuwe ZZP'er'* en de arbeidsmarkt in het algemeen. Er zijn echter nog vele variabelen en invloeden die meegenomen zouden kunnen

worden in de analyse. Zo zou er beter gekeken moeten worden naar de specifieke drijfveren van de individuen die zich inschrijven als ZZP'er. De focus leggen op specifieke *'push'* en *'pull'* factoren en de relatieve waarde hiervan beter kwantificeren zou de empirische basis ook versterken. Hiernaast zijn de technologische ontwikkelingen en de geglobaliseerde wereld natuurlijk niet te onderschatten factoren. En ondanks dat deze in de voorgaande analyse omwille van de helderheid en gebrek aan ruimte weg zijn gelaten, zijn dit ook factoren die in verdere analyse van de ontwikkeling op dit vlak zeker meegenomen moeten worden.

8. Referenties

Beer, P.T. de, *30 jaar na Wassenaar: De Nederlandse arbeidsverhoudingen in perspectief*, (Den Haag, 2013).

Centraal Planbureau, 'De huidige en toekomstige groei van het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking' (versie 19 december 2012), <http://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/achtergronddocument-scenarios-zzpers.pdf> (10 mei 2016).

Coates, David, *Models of Capitalism: Growth and Stagnation in the Modern Era*, (Cambridge, 2000).

Dennis, William J, 'Self-employment: When nothing else is available?', *Journal of Labour Research* 17 (1996) 4, 645-661.

Europese Commissie, 'the New SME Definition: User Guide and Model Declaration, Enterprise and Industry Publications' (versie 25 maart 2005), <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/new-sme-definition-user-guide-and-model-declaration> (11 mei 2016).

Greif, Avner, 'Historical and Comparative Institutional Analysis', *The New Institutional Economics* 88 (1998) 2, 80-84.

Hall, Peter A, *Varieties of Capitalism* (Oxford 2001).

Hall, Peter A, David Soskice, *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage* (Oxford 2001).

Hall, Peter A, Kathleen Thelen, 'Institutional change in varieties of capitalism', *Socio-economic Review* 7 (2009) 1, 7-34.

Howell, Chris, 'Varieties of Capitalism: And Then There Was One?', *Comparative Politics* 36 (2003) 1, 103-124.

Harvey, David, *A brief history of Neoliberalism* (Oxford 2005).

Marx, Paul, Gijs Schumacher, "Will to power? Intra-party conflict in social democratic parties and the choice for neoliberal policies in Germany, the Netherlands and Spain", *European Political Science Review* 5 (2013) 1, 151-173.

North, Douglass C, *Institutions, institutional change and economic performance* (Cambridge 1990).

North, Douglass C, Barry R Weingast, 'Institutions Governing Public Choice in Seventeenth-Century England', *The Journal of Economic History* 49 (1989) 4, 803-832.

Martin, John P, 'What works among active labour market policies' , *labour market and social policy* (1998) 35.

Overbeek, Henk, *Restructuring Hegemony in the Global Political Economy: The Rise of Transnational Neo-liberalism in the 1980s* (Oxford 1993).

Peet, Jan, 'Economisch succes en overlegcultuur' (versie 4 november 2003), http://www.bintproject.nl/textfiles/2004_peet-overheid.pdf (4 juni 2016).

Peet, Jan, 'Sociaal-economisch beleid en sociaal-economische orde: de ontwikkeling in Nederland in de 20ste eeuw' (versie 24 maart 2005), http://www.bintproject.nl/textfiles/2005_peet-sociaal.pdf (28 mei 2016).

Salverda, Wiemer, *Werkloosheid en arbeidsinstituten in Nederland en VS, Socialisme en democratie*, (1998).

Scott, W Richard, *Institutions and Organizations*, (Thousand Oaks, 1995).

Stam, Erik, 'The Dutch Entrepreneurial Ecosystem' (2014).

Thelen, Kathleen, *Varieties of Liberalization and the New Politics of Social Solidarity*, (Cambridge 2014).

Urbano, David, 'The institutional approach to entrepreneurship research', *International Entrepreneurship and Management Journal* (2008) 4, 365-379.

Wielenga, Friso, *Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2014).

Wilthagen, Ton, 'Flexicurity: A new paradigm for labour market policy reform?', *WZB Discussion Paper* (1998).

World Economic Forum, 'Entrepreneurial Ecosystems Around the Globe and Company Growth Dynamics' (versie 10 september 2013). <https://www.weforum.org/reports/entrepreneurial-ecosystems-around-globe-and-company-growth-dynamics/> (16 mei 2016).

Websites

Beleidsnota zelfstandige zonder personeel-Tweede Kamer (2008-2009) 31 311, nr. 32.

<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-31311-32.html>

Geraadpleegd op 20 april 2016.

EIM, 'Factors influencing the entrepreneurial engagement of Opportunity and Necessity Entrepreneur' (versie maart 2010),

<http://ondernemerschap.panteia.nl/pdf-ez/h201011.pdf> (12 augustus 2016), 4-5.

EIM, 'Van werknemer naar ondernemer: Een verkennend onderzoek naar de directe financiële gevolgen' (versie maart 2009),

ondernemerschap.panteia.nl/main/download/id/a200909 (26 mei 2016)

<http://zpp.nu.nl/zpp/2010946/aantal-zppers-blijft-groeien.html>

Geraadpleegd op 10 april 2016.

Sociaal Economische Raad, 'Zelfstandigen zonder personeel in beeld; Een integrale visie op zelfstandigen zonder personeel' (versie oktober 2010),

https://www.ser.nl/~media/db_adviezen/2010_2019/2010/b29123.ashx (17 mei 2016).

<https://zpp.deondernemer.nl/nieuwsbericht/53906/zpp-er-werknemer-nieuwe-stijl>

Geraadpleegd op 10 april 2016.

<http://zpp.hrzone.nl/arbeidsmarkt/arbeidsmarkt-opinie/entry/vvd-politicus-erik-ziengs-door-flexibilisering-arbeidsmarkt-zal-vraag-en-aanbod-werk-veel-beter-op-elkaar-aansluiten>

Geraadpleegd op 14 april 2016.

<https://zpp.sp.nl/spanning/2010/spanning-oktober-2010-flexibilisering-arbeidsmarkt-is-geen-goed-idee>

Geraadpleegd op 16 april 2016.

http://zpp.parlement.com/id/vh8lnhrpfxup/kabinet_balkenende_i_2002_2003

Geraadpleegd op 18 mei 2016.

http://zpp.parlement.com/id/vhnnmt7jpazy/kabinet_balkenende_ii_2003_2006

Geraadpleegd op 18 mei 2016.

<http://wetten.overheid.nl/BWBR0004045/2016-05-01>

(Geraadpleegd op 24 mei 2016.

http://zpp.parlement.com/id/vhteowjehzm/cijfers_kabinet_kok_i_1994_1998#p7
Geraadpleegd op 27 mei 2016.

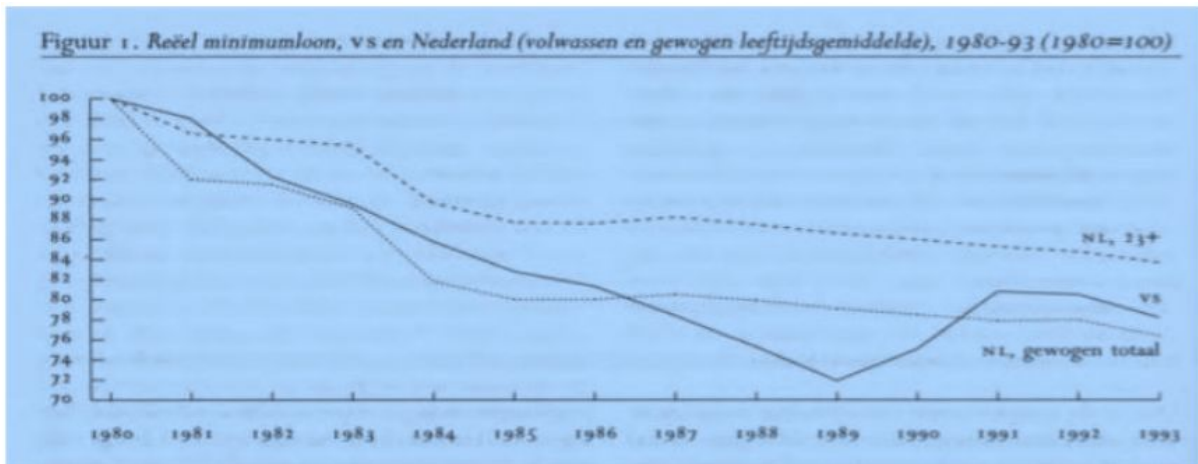
oecd.stats.org – Strictness of Employment Protection
Geraadpleegd op 1 juni 2016.

http://www.stvda.nl/~media/Files/Stvda/Nota/1990_1999/1996/19960403.ashx
Geraadpleegd op 3 juni 2016.

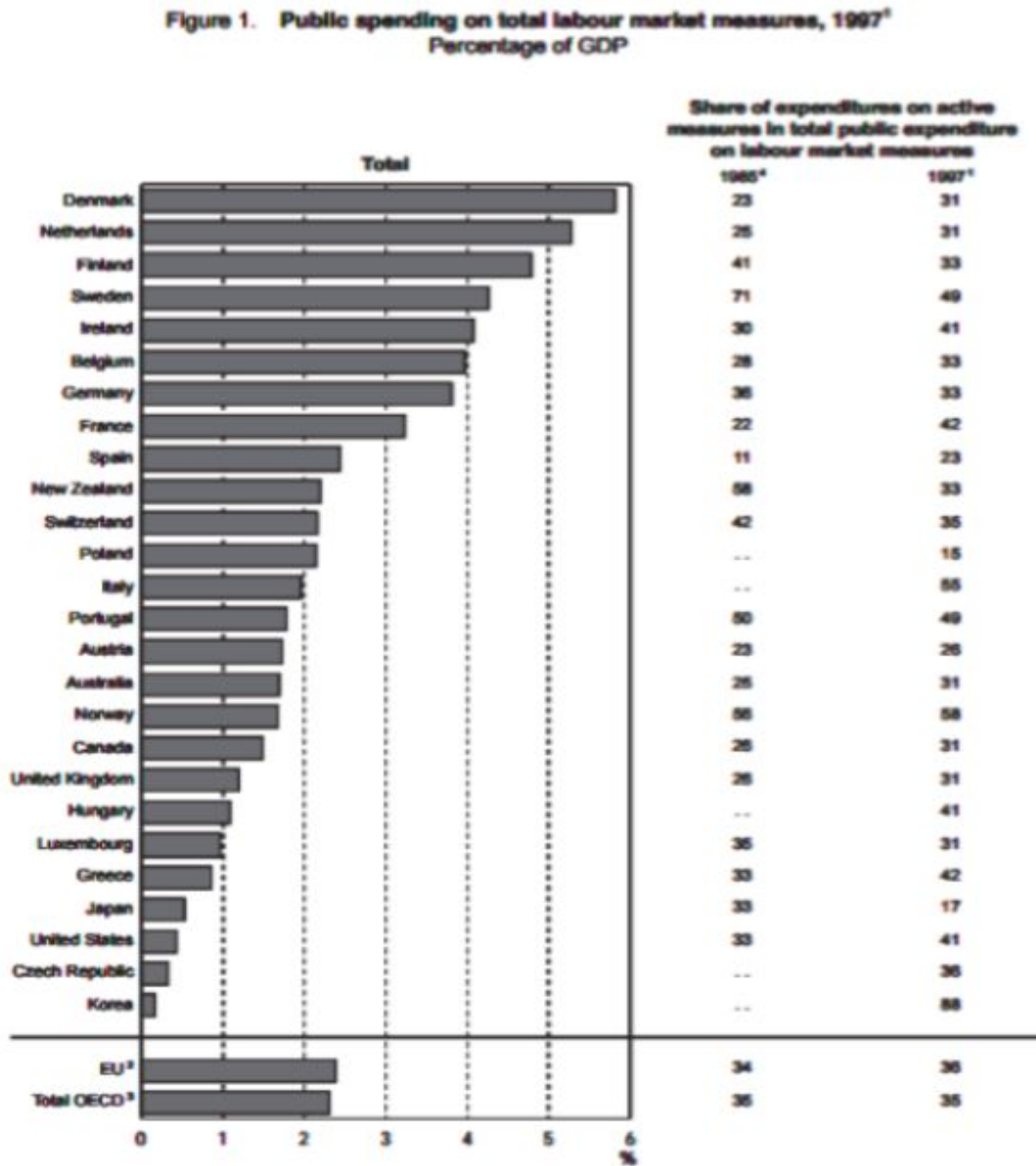
http://zpp.parlement.com/9291000/d/tk28375_5.pdf
Geraadpleegd op 5 juni 2016.

9. Bijlagen

Figuur 1. Bron: Salverda – 'Werkloosheid en arbeidsinstitutes Nederland en VS', 344.

Figuur 2. Bron: OECD, 'What works among active labour market policies', 84.

- .. Data not available.
- 1. Data refer to 1996 for Ireland, Italy, Poland and Portugal.
- 2. Unweighted average, excluding Italy.
- 3. Unweighted average, excluding Czech Republic, Hungary, Italy, Korea and Poland.
- 4. Data refer to 1986 for Denmark and Portugal, to 1987 for Japan. Germany refers to Western Germany.

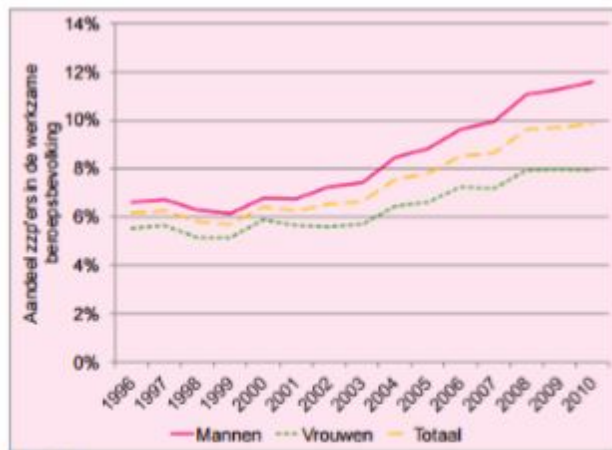
Figur 3. Bron: OECD, 'What works among active labour market policies.', 87.

	1986	1990	1994	1997
Australia	3.6	3.2	8.0	5.3
Austria	--	2.4	--	--
Belgium	--	10.9	13.5	15.1
Canada	2.4	2.5	3.2	2.7 ⁶
Czech Republic	--	1.3 ³	0.9	0.6
Denmark	9.5	11.0	18.4	24.5
Finland	4.5	5.3	12.0	13.1
France	6.1	7.7	11.5	10.1
Germany ¹	3.8 ²	4.0	4.1	3.5
Greece	--	2.5	2.5	--
Hungary	--	3.8 ⁴	4.2	4.8
Ireland	7.8 ²	6.9	11.5	11.3 ⁶
Italy	--	--	--	--
Japan	--	--	--	--
Korea	--	0.2	0.6	2.7
Luxembourg	--	--	--	--
Netherlands	2.3	3.2	4.1	5.8
New Zealand	--	8.4	10.4 ⁵	--
Norway	--	--	--	--
Poland	--	--	4.6	3.9 ⁶
Portugal	1.5	4.7	4.7	10.0 ⁶
Spain	6.6	7.6	2.0	4.4
Sweden	4.7 ²	3.7	14.4	13.4
Switzerland	0.4	0.5	2.1	--
United Kingdom	--	2.2	2.6	2.1
United States	3.0 ²	2.7	--	--
EU ⁷	--	6.1	9.0	10.3
Total OECD ⁸	--	4.9	7.2	8.1

-- Data not available.
1. Data are for Western Germany only, prior to 1990; they are for the whole of Germany from 1991 onwards.
2. 1987.
3. 1991.
4. 1992.
5. 1995.
6. 1996.
7. Unweighted average excluding Austria, Greece, Italy and Luxembourg.
8. Unweighted average excluding Austria, Greece, Italy, Japan, Luxembourg, New Zealand, Norway, Poland, Switzerland and the United States.

Source: OECD Database on labour market programmes.

Figuur 4. Bron: Centraal Planbureau, 'De huidige en toekomstige groei van het aandeel zpp'ers in de werkzame beroepsbevolking', 3.

Bron: EBB.

Figuur 5. Bron: Beer, '30 jaar na Wassenaar', 24.

